

DRUŽBA, ODKLONSKOST, MI IN JAZ

(Razmišljanje o zaporni kazni)

Dr. Franci Brinc

I. Nenad

Pred Nenadom sem ostal brez besed in popolnoma nemočen. Kar sem prej samo slutil, se je sedaj tudi zgodilo. Zato želim opisati dogodek in svoje razmišljanje ob njem. Morda bom s tem vsaj malo zmanjšal svoj globoki občutek krivde, odgovornosti in nemoči pred človekom-obsojencem, odpuščenim s prestajanja kazni. Nenad je bil odpuščen iz Kazenskega popoljševalnega doma Dob pri Mirni v novembru 1980 in se je še istega dne zglasil v moji pisarni. Da bo prišel k meni, mi je obljubil junija istega leta, ko sem anketiral obsojence v KPD Dob. Vstopil je in mi ponudil roko. Vprašal me je, če se ga spomnim. Takoj za tem pa je postavil vprašanje: "Vi, ki imate naslov magistra, povejte mi, kako naj živim, da ne bom moral znova v zapor? Kaj piše o meni v vaših knjigah, ki jih imate na policah? Kaj piše o mojem življenju - 16 let sem preživel v kazenskih zavodih po Jugoslaviji. Lahko je človeka obsoditi, toda kaj sedaj, ko je konec kazni?"

Nenad na svoje vprašanje od mene ni dobil odgovora. Tudi od nikogar drugega ga ne bi dobil. Prepričan sem, da odgovora, ki bi enako zadovoljil Nenada in družbo, sploh ni, kljub vsem teoretičnim, zakonodajnim in praktičnim stališčem.

Nenad se je iz Ljubljane odpeljal naravnost v Beograd v "hišo pravice" in v Zvezni izvršni svet. Pisal mi je iz Beograda ob koncu novembra 1980: "Videz je, da nima nihče razumevanja za nas, izgubljene ljudi, v tej družbi. Kot človek sem vam hvaležen za vaše razumevanje in vas prosim, da se pogovorite o meni s tov. O., ki dela na Republiškem sekretariatu za pravosodje na področju postpenalne pomoči. Nič ne vem, kaj bo vnaprej z menoj."

Ze marca 1981 sem ponovno prejel Nenadovo pismo. Sedaj ni bilo več nobe-

nih dvomov kaj bo z njim, ne zanj, ne za družbo in ne zame. Pisal je iz pripora v Celju. Nenadove težave so bile tako vsaj začasno rešene. V tem pismu, še več pa v deset strani dolgemu pismu mesec dni kasneje je Nenad opisal svojo "življenjsko pot" od odpusta iz kazenskega poboljševalnega zavoda do ponovnega pripora. Kasneje sem zvedel, da je bil na sodišču v Celju obsojen na dve leti zapora.

Ko je Nenad takoj po odpustu iz kazenskega zavoda prišel k meni, ni vedel, kje bo zvečer spal, in ni imel nikogar, ki bi ga pričakoval in bi se veselil njegove prostosti. Nenad je res bil na "prostosti", toda dejansko sploh ni vedel, kaj početi s svojo "prostostjo". Ta mu je povzročala več težav kot prijetnosti. Dokler je bil na prestajanju kazni je bil z vsem preskrbljen, imel je nastanitev, čisto in urejeno posteljo, urejeno prehrano, prijatelje med obsojenci: delavci zavoda so bili z njim prijazni, pomagali so mu in svetovali, kadar in kolikor je to potreboval. Na prostosti pa je bil sam s svojimi težavami, ni vedel ne kod ne kam. V pogovoru sploh ni omenjal imen določenih ljudi, temveč je govoril le o organih in službah, ki bi mu morali pomagati, nekaj dati ali preskrbeti. Sam pa ni imel nobenega življenjskega cilja. Morda se je v resnici nameraval zaposliti, vendar bi mu to lahko pomenilo le denar, ki ga človek potrebuje, da preživi. Človek pa potrebuje kaj več kot denar.

2. Postpenalni tretman

Ob postpenalnem tretmanu se postavlja več vprašanj. Najprej se postavlja vprašanje, zakaj je dosti več razprav in poročil o "postpenalnem" kot o "penalnem" tretmanu, s čimer mislimo na tretman obsojenca med prestajanjem zaporne kazni. Vprašanje je, kakšen je sploh odnos med "penalnim" in "postpenalnim" tretmanom. Ali sta in kako sta med seboj povezana in odvisna? Osnovno je to, da skuša družba s "postpenalnim" tretmanom človeku povrniti vsaj nekaj tistega, kar mu je vzela z zaporno kaznijo. Pri tem mislimo zlasti na zaposlitev, ki jo je obsojenec imel pred nastopom kazni, v posameznih primerih pa tudi na nastanitev, ki jo je obsojenec izgubil zaradi nastopa kazni. Vprašanje se tako v osnovi osredotoči na samo bistvo in namen kaznovanja ljudi. Kaj naj človek pridobi in kaj naj izgubi s kaznovanjem in prestajanjem zaporne kazni? Kakšen naj bo sploh položaj človeka

po prestopi kazni? Šele natančno določeni nameni kazni bi lahko omogočili tudi izbor sredstev za doseganje teh namenov. Ali naj zaporna kazen človeku samo jemlje ali naj mu tudi kaj daje za prihodnje življenje? In kaj je tisto, kar se mu vzame in kar se mu lahko vrne po odpustu? Bolj natančno bi se vprašanje glasilo: Koliko socialnih vlog naj človeku sploh ostane med prestajanjem zaporne kazni? Kajti: več vlog ko mu zapor vzame, več bo imel težav po prestopi kazni in večje bodo potrebe po postpenalni pomoči. Vprašanje je: ali kopičenje posvetovanj, seminarjev in poročil o postpenalni pomoči ne pomeni v resnici le priznavanja dejstva, da prestajanje kazni in "penalni" tretman ne dosegata svojih namenov in je zato treba vedno večji deli tretmana prenesti na obdobje po odpustu s prestajanja kazni? Na to kažejo tudi vedno večje zahteve, da bi obsojencem po odpustu iz zapora postavili svetovalce.

Vprašanje je, kakšen naj bo položaj obsojence po prestopi zaporni kazni. Zakonodajca ureja le pravni položaj odpuščenega obsojence in pravne posledice, ki trajajo še določen čas po prestopi kazni. Odprto pa je vprašanje dejanskega položaja človeka po prestopi zaporni kazni. Ta dejanski položaj se kaže v družini, med prijatelji, sorodniki, znanci, sodelavci in sploh ljudmi, s katerimi prihaja odpuščen obsojenec v stik. V organih in službah smo uveljavili pojem "odpuščen obsojenec". Vprašanje je, čemu in s kakšno pravico vodimo človeka v seznamih in spisih kot "odpuščenega obsojence". Ali nam ta pojem pomeni stigmo, ki se drži človeka še po prestopi kazni in nam narekuje, da smo v stikih z njim previdni, ker je že pokazal svojo družbeno nevarnost, ali pa nam človek pomeni ključ po pomoči, razumevanju in svetovanju, če nas človek potrebuje. Koliko časa po prestopi kazni je človek še "odpuščen obsojenec" in kaj ga razen vpisa v kazensko evidenco označuje kot takega. Kdaj neha biti "odpuščen obsojenec" in od česa je to odvisno: ali od njega in njegovega vedenja ali od nas, ko ga črtamo iz seznamov in spisov ali pa nanj enostavno pozabimo, ker nas več ne nadleguje s svojimi prošnjami in zahtevami? In kaj se zgodi v primeru, če ponovno stori kaznivo dejanje in je sodno obravnavan oziroma če je izdelana socialna anketa za kazenski zavod, v katerem je nastopil ponovno zaporno kazen - ali mu žig "odpuščenega obsojence" bolj koristi ali bolj škoduje? Ali socialni delavci, ki pišejo socialne ankete, človekovo novo kaznivo dejanje raje in pogosteje pripišejo "odklicni naravi"

samega človeka in nesposobnosti, da bi se poboljšal, čeprav je že bil v zaporu, ali pa kdaj pa kdaj vendarle pomislijo tudi na svoje delo z "odpuščenim obsojencem" ob prejšnji prestani kazni in sploh na delo s tem človekom med prestajanjem kazni? Vprašanje je, ali sploh znamo na ustrezen način opisati, kaj delamo z obsojenci v kazenskih zavodih? In vse to, kar delamo danes in bomo delali zagotovo še dolgo časa - kakšen smisel ima vse to v življenju človeka-obsojenca? **Še več kakšen smisel ima naše delo v našem življenju?** Vsako človekovo delo tudi delo penoloških in socialnih delavcev, mora imeti svoj smisel. Ta smisel pa je lahko delavcu vsiljen od zunaj, delavec je vanj potisnjen po nekih nerazumljivih družbenih in individualnih zakonitostih; lahko pa človek sam želi določeno delo, vidi v njem svoj smisel, se tega smisla zaveda in najde v delu izpolnitev svojih življenjskih želja in potreb.

Če so cilji in načrti pomembni za življenje ljudi na prostosti (za te še zlasti tedaj, kadar se "odločajo" o storitvi kaznivega dejanja ali o "prehodu" ("passage à l'acte") v kakšno drugo odklonskost), so še toliko bolj pomembni za ljudi na prestajanju zaporne kazni. Za obsojenca je še zlasti pred odpustom pomembno, da ima načrte in cilje, ki ga bodo v življenju na prostosti usmerjali. Zato priprava obsojenca na odpust ("pre-release treatment") zahteva postavitev načrta, predvidevanje ovir in težav pri uresničevanju načrta ter konkretne postopke za premagovanje težav in ovir. Obsojenec mora biti aktivno udeležen pri postavljanju in sprejemanju načrtov za svoje bodoče življenje. S tem postane načrt "njegov" in ne več samo načrt prevzgojne in socialne službe kazenskega zavoda. Obsojenec potrebuje po odpustu smisel življenja. Ta smisel pa spet ne more biti samo zaposlitev in nastanitev, kot vse pre pogosto mislimo, ko govorimo o postpenalni pomoči. Potrebuje zlasti ljudi, ki bi ga sprejemali in mu izkazovali pozornost, nekemu mora biti potreben, nekoga mora imeti rad in tudi njega mora imeti kdo rad. Zato je najteže pomagati tistim, ki nimajo nikogar, ki bi jih pričakoval na prostosti. Zato imajo taki obsojenci tudi zelo nizka pričakovanja ali pa od odpusta, razen prostosti, ne pričakujejo nič. Prostost jim je tako le prehodno obdobje do storitve novega kaznivega dejanja, do odkritja, pripora, obsodbe in do prestajanja nove zaporne kazni.

Tudi Nenad je svoj življenjski problem rešil tako, da je storil novo kaznivo dejanje, bil priprt in zaprt. Nič več ga ni skrbelo, kje bo spal, kaj bo jedel, kaj bo oblekel, s kom se bo pogovarjal. Če Nenad ni bil potreben nikomur na prostosti, pa je bil potreben pravosodju (milici, tožilstvu, sodišču), da se je ukvarjalo z njim.

Morda pa Nenad s ponovnim odhodom na prestajanje kazni v resnici sploh ni nič izgubil. V štirih mesecih prostosti ni nikoli trikrat na dan jedel, nikoli ni spal v "svoji" postelji, nikoli ni stanoval v "svoji" hiši ali v "svojem" stanovanju, vedno je bil tujec povsod, kamor ga je zanesla njegova "usoda". Ta pa ga je po odhodu iz Ljubljane zanesla najprej v domačo občino v drugi republiko, kjer so mu socialni delavci "povedali", da niti ni treba niti mu ne morejo najti stanovanja in zaposlitve, dobil pa je enkratno denarno pomoč 800 din. Nato je "iskal" zaposlitev v Raši, na Reki, v Polju, Ljubljani, na Jesenicah, v Velenju, Trbovljah itd.; ker ni dobil dela, je decembra 1980 odšel v Italijo. V Trstu je nekaj dni delal pri izkopu temeljev za hišo in zaslužil 200.000 lir. Nato je odšel "globlje" v Italijo in iskal delo v Firancah, Rimu, Neapiju, San Remu, Ventimigliu, Milanu. Ker ni dobil stalne zaposlitve, je odšel v Švico. Bil je v Baslu in Luganu. Tu je sredi najhujše zime, brez zimske obleke delal 30 dni na žagi, tudi po 16 ur dnevno, in zaslužil 5000 SFR. Zmrznili sta mu obe nogi do gležnjev, bil je v bolnišnici v Luganu in plačal je oskrbo 3500 SFR za 27 dni. Potem je odšel v bolnišnico v Milano ker je mislil, da bo zdravljenje cenejše kot v Švici. Plačal je 400.000 Lir, da je rešil noge. Potem je prek Trsta in Kopra prišel ponovno v Ljubljano in od tod po nekaj dneh k znanemu. Tu pa se je njegova življenjska pot preusmerila v pripor in nato v zapor.

Postavlja se vprašanje, ali bi se bila Nenadova življenjska pot po prejšnji prestani kazni lahko obrnila tudi drugače. Teoretično je odgovor enostaven: kazenski zavod bi ga bil moral "poboljšati" in s postopeno pomočjo bi mu bili morali nuditi "vsaj osnovne življenjske pogoje, dokler se ne bi samosvojlj in pričel s poštenim življenjem." Je za ponovno kaznivo dejanje odgovoren kazenski zavod, so odgovorni delavci postopene pomoči ali je odgovoren Nenad sam, ker ni hotel in znal ostati pošten državljan? Odgovor na to vprašanje ni več tako enostaven. Očitno je le, da ga prejšnje prestajanje kazni ni niti

poboljšalo niti zastrašilo, da ne bi več ponavljal kaznivih dejanj.

Vsak odpuščen obsojenec stoji po odpustu s prestajanja kazni na odločilnem življenjskem razpotju, zlasti po prvi prestani kazni. Na njegovo odločitev, ali bo še naprej vztrajal pri prestopništvu vpliva množica dejavnikov iz človekovega preteklega življenja in iz življenja po odpustu na prostost. Življenje v kazenskem zavodu pa je praviloma le majhen delček, ki nima in niti ne more imeti odločilnega vpliva na človekovo bodoče življenje in vedenje. Vprašanje je, ali zapor sploh lahko koristi. Nihče ne misli, da je zapor nekaj dobrega in zaželjenega. Zapor je vedno predvsem kazen in maščevanje za storjeno dejanje; poroč, prevzgoja, resocializacija itd., je šele drugega pomena. To nam dokazujeta vsa zgodovina zaporov in tudi sedanost. Zato je treba sprejeti misel, da noben odpuščen obsojenec ni poboljšan in rehabilitiran samo zato, ker je prestajal zaporno kazen. Prestajanje kazni v vsakomur, tudi tistemu, ki na prostosti nima ničesar, zmanjšuje možnosti za kasnejše uspešno prilagajanje družbenim zahtevam. Življenje v kazenskem zavodu se od življenja na prostosti še vse preveč razlikuje, da bi imel človek od življenja v zaporu izkušnje za življenje na prostosti. Človek ima v zaporu popolnoma drugačne socialne vloge, kot jih je imel ali jih bo imel na prostosti in za njegovo vedenje v zaporu veljajo drugačna pravila, različna od pravil, ki veljajo za življenje na prostosti. Kaj bo obsojenec izgubil in kaj bo pridobil z zaporom, je odvisno od številnih okoliščin, tako od samega zavoda in delavcev v njem kot od obsojenca, njegovih sposobnosti in pričakovanj. Zapor sam po sebi nikogar ne poboljša, če se obsojenec poboljša, je to lahko le rezultat naporenega načrtnega strokovnega dela delavcev v zaporu. Zato ni mogoče kar povprek trditi, da vsak zapor poboljšuje obsojenca. So tudi zapori, ki tega ne zmerejo, ker si delavci še premalo prizadevajo, če bi obsojence poboljšali, nimajo ne dovolj znanja ne izkušenj, ali če so kratkoročno prepričani, da mora obsojenec kazen ocvzema pricestiti doživeti predvsem kot kazen za storjeno kaznivo dejanje. Če že govorimo o prevzgoji obsojencev, je treba ob tem povedati tudi, da se prevzgoja lahko stopnjuje - nekateri so bolj prevzgojeni kot drugi. Zato ni dovolj postaviti le vprašanje, ali zapor prevzgoja ali ne, temveč tudi vprašanje kdaj in koliko prevzgoja. S tem pa se problem prevzgoje obsojencev z ideološkega (ali sploh verjame mo v to, če je namen zapora prevzgoja obsojencev?) preseli na strokovno

področje, kjer se pričnejo upoštevati tudi vse okoliščine v zvezi s posameznim obsojencem in kazenskim zavodom.

Če smo pravkar zapisali, da obsojenec ob odpustu ni poboljšan in rehabilitiran, potem to pomeni, da bo šele življenje na prostosti pokazalo, kakšen je. Odpuščen obsojenec seveda potrebuje pomoč, zlasti v začetku, ko ponovno sprejema in oblikuje svoje (nove) socialne vloge in ko so njegove napake še bolj pogoste in težje. Prehod na (nove) socialne vloge (npr. očeta, zakonca, delavca na delovnem mestu, občana v krajevni skupnosti, prijatelja, sorodnika, voznika na cesti, potnika v avtobusu itd.) je za odpuščenega obsojenca tem lažji, čim boljšo predstavo ima o novih vlogah in čim bolj si jih želi. Če si jih ne želi (npr.: ne želi si redne zaposlitve, ne želi živeti z ženo, ki se mu je med prestajanjem kazni odtujila, nima rad otrok, ker so se mu odtujili in ga ne ubogajo), jih bo čutil kot vsiljene in jih bo zavračal ter ob prvi oviri tudi opustil, zapustil bo delovno mesto, ki mu ga je s težavo "priskrbel" socialni delavec). Zato je nujno, da je obsojenec ob določanju svojih socialnih vlog aktiven in da sam sprejema odločitve in odgovornost za lastno ravnanje in vedenje. Noben socialni delavec ali vzgojitelj se ne more namesto obsojenca odločiti, ali bo na prostosti pošten in delaven ali pa bo ob prvi priložnosti zapustil delovno mesto in pričel s kaznivimi dejanji. Tudi nihče ne more namesto odpuščenega obsojenca vzpostavljati medčloveške stike z okoljem; socialni delavec mu lahko le svetuje, kako naj to stori in s kom, vzpostaviti pa jih morava vedno le on sam. Pri tem obsojenec uporablja izkušnje iz kazenskega zavoda. Če mu je kazenski zavod še dodatno znižal zaupanje, če mu je vzel še zadnje ostanke odgovornosti za vedenje in ravnanje, če mu je kazenski zavod uničil zmožnost za samoodločanje, ker je vedno nekdo drug odločal namesto njega, potem je seveda malo verjetno, da se bo odpuščen obsojenec ustrezno znašel v okolju na prostosti. Če pa je kazenski zavod med obsojenci in delavci dopuščal demokratične odnose, če so delavci pokazali zaupanje do obsojenca, če so mu dopuščali tudi odločanje in če so mu vsaj ohranili, če mu že niso mogli povečati samozaupanja in izboljšati lastne podobe, potem je vsaj malo verjetno, da bo odpuščen obsojenec tudi po odpustu iz kazenskega zavoda ostal "prevzgojen in poboljšan." Če so delavci kazenskega zavoda obsojence še česa praktičnega naučili, česa, kar mu bo koristilo v življenju, se bo s tem lažje in hitreje uveljavil v okolju in si ponovno pridobil ugled, zaupanje in osebno dostojanstvo. Morda je za uspeh zaporniške

prevzgoje še najbolj pomembno, kakšno predstavo ima o sebi sam obsojenec, ali misli, da je "kriminalalec" ali pa se sam kljub prestani zaporni kazni uvršča med "poštene" ljudi. To predstavo pa obsojenec nenehno oblikuje pod vplivom tega kar mislijo o njem delavci kazenskega zavoda (in po odpustu socialni delavci in okolje). Seveda obsojenec nikogar ne vpraša, kaj misli o njem, predstavo si ustvarja glede na ravnanje z njim in odnose drugih ljudi do njega. Miselnost in filozofija penoloških delavcev sta tako odločilni za oblikovanje obsojenčeve samopodobe in za njegovo "prevzgojo."

Ne glede na to, kako bolj črnogledo ali bolj rožnato, gledamo na vprašanje prevzgoje obsojencev v kazenskih zavodih, se nam pokaže, da je uspeh ali neuspeh kazenskega zavoda pri prevzgoji zelo zapleteno vprašanje. Kakšen bo prišel obsojenec iz kazenskega zavoda, je odvisno od številnih okoliščin, vseh znanost še niti ni mogla odkriti, pa tudi že znana spoznanja se v praksi in zakonodaji premalo upoštevajo. Del odgovornosti za tako stanje nosijo sami penološki delavci (v nobenem predpisu ni določeno, koliko mora biti kazenski zavod zastražen in zaklenjen, kako visoko mora biti obzidje okoli zavoda, ali mora biti na obzidju tudi električna žica in ali morajo pri čuvanju zavoda sodelovati tudi psi), del pa oblikovalci kriminalne politike (politika kaznovanja določa, koga kaznovati z zaporno kaznijo in za koliko časa).

3. Kako naj obsojenec ponovno vzpostavi odnose z okoljem

Vprašanje je, kaj v odnosih med ljudmi še dodatno obsodba, na zaporno kazen spremeni in kako naj oblikujemo izvrševanje te kazni, da bi se odnos med obsojencem in okoljem na novo vzpostavil. Kako naj obsojenec že med prestajanjem zaporne kazni dokaže, da si želi ponovno vzpostaviti odnose z okoljem? Temeljno vprašanje iz tega sledi: ali naj oblikujemo kazenske zavode tako, da bo življenje v njih samo sebi namen in da se bo obsojenec čim bolj prilagajal novim odnosom v kazenskem zavodu ali pa naj oblikujemo izvrševanje zaporne kazni tako, da bo ves "tretman" usmerjen na obsojenčeve odnose z okoljem že med prestajanjem kazni? Kakšni naj sploh bodo kazenski zavodi, da bo imel obsojenec od prestajanja kazni čim več koristi? Od tod tudi sodobna penološka prizadevanja, da naj se zapor oblikuje tako, da bo imel čim manj negativnih posledic za obsojenca, če je pozitivne posledici

ce težko doseči. To, da mnogim obsojencem zapor bolj škoduje kot koristi in da jim dosti več jemlje, kot jim daje, ni odgovornost samo peneloških delavcev (čeprav se svoje odgovornosti pri tem le ne morejo docela otresti, saj so končno le oni tisti, ki oblikujejo življenje v zaporu in so svoja spoznanja tudi dolžni posredovati družbi), temveč tudi družbe in vsakega posameznika, ki v zaporu vidi pretežno kazen in kaznovanje, o "poboljšanju" kot namenu kaznovanja in zapiranja ljudi pa govorimo (in mislimo!) le na strokovnih sestankih.

Danes so številni postopki v kazenskih zavodih brez pravih namenov in smisla, so le posledica tradicije. Če bi bilo poboljšanje obsojencev res namen kaznovanja, bi se bili morali kazenski zavodi v svoji 200-letni zgodovini dosti hitreje in bolj spreminjati, kot so se v resnici. Pri tem ne mislimo toliko na materialne, higienske in sanitarne pogoje bivanja obsojencev, kot na odnose med delavci in obsojenci. Za poboljšanje obsojencev je treba več duševnih in telesnih naporov tako delavcev kot obsojencev, več znanja, več razumskih in čustvenih prizadevanj in drugačnih medčloveških odnosov v kazenskih zavodih. Ne nazadnje proces poboljšanja obsojenca ne more biti skrit le za zaporniško obzidje ali ograjo, ne v terapevtski sobi zavoda, v kateri dela terapevtska skupina. Končno obsojenec ni nikomur od delavcev v zaporu storil nič slabega, da bi moral do njih pokazati drugačen odnos in se pred njimi pokazati "poboljšanega." S svojim dejanjem je obsojenec prizadel ljudi v svojem življenjskem okolju in za njih je med prestajanjem kazni še vedno "prestopnik" in bo tak ostal tudi po prestani kazni, če ne bomo nič storili, da bi obsojenec sam urejal svoje porušene odnose v okolju, v katerem je živel pred nastopom kazni in v katerem bo živel po prestani kazni. Nihče ne more biti hkrati dober obsojenec-zapornik in dober občan, zakonec, oče, delavec. Če od obsojenca zahtevamo samo to, da je dober obsojenec-zapornik, to najlažje, če ne gre zlepa, dosežemo s silo in disciplinjskim kaznovanjem. Z današnjimi tehnikami nasilja je mogoče vsakega človeka zlomiti in prisiliti, da postane nekaj drugega, kot je ali kot bi bil rad v resnici. To je še zlasti dokazal zapor in dokazuje še danes. Vprašanje pa je, kaj bo s človekom, ko se bodo za njim zaprla vrata zapora.

4. Poklic in etika

Penološki in socialni delavci lahko v človekovem življenju igrajo različne vloge. Želimo si, da bi igrali samo pozitivne vloge, v življenju pa so možnosti za to pogosto skromne ali zelo omejene. Pred vsakogar od nas se nenehno postavlja vprašanje, kaj želimo doseči s svojim delom, kakšne ljudi želimo oblikovati in napraviti, kakšen je sploh idealen človek, kaj mislimo o sebi, koliko blizu idealnemu človeku smo mi sami in po kakšni podobi želimo oblikovati druge, da bodo "socializirani" za današnjo družbo. Kdor se ukvarja s socializacijo, prevzgojo, poboljšanjem pa tudi s kaznovanjem in izvrševanjem kazni, bi moral nenehno razmišljati o sebi in družbi, o sebi in drugih ljudeh, o razlikah med tistimi, ki so odklonski, in seboj, moral bi veliko vedeti o človekovi duševnosti in procesih nastajanja odklonskosti katere koli vrste, moral bi zlasti izoblikovati **svoj lastni odnos** do človeka sploh in še posebej do odklonskega človeka, moral bi zaupati vase in v svoje delo, delu pa dati določen **osebni** in ne le **družbeni smisel**. Za človeka ne more biti dovolj le poudarjanje, da opravlja družbeno pomembno delo, če pa sam sploh ne vidi koristnosti in smotrnosti svojega dela **tako za sebe** kot za ljudi, s katerimi dela.

Pri delu z ljudmi zlasti socialni delavci pogosto ugotavljajo, da ljudje neradi sodelujejo ali si sodelovanja in pomoči sploh ne želijo. Ljudje si na sploh ne želijo sprememb v osebnosti in nočejo biti drugačni, po drugi strani pa o spreminjanju ljudi še zelo malo vemo, etično sprejemljivih in uporabnih metod in postopkov za doseganje drugačnih osebnosti je še zelo malo. Znano je, da človek z lahkoto zavrne nekaj, česar ne pozna-čim manj kako stvar pozna, lažje jo zavrne. Zato pa moramo ljudem, s katerimi delamo in želimo z njimi nekaj doseči, natančno razložiti namene in cilje, ki jih naj dosežejo. Eno so namreč naši nameni (npr. za obsojenca si želimo, da ne bi bil več povratnik), drugo pa so nameni človeka, s katerim delamo. Vsak človek ima pravico do svojega lastnega življenja, do svoje osebnosti, pravico ima biti različen od drugih ljudi in biti nekaj posebnega, nekaj kar njemu ustreza. Naša naloga je le, človeku pojasniti njegovo vedenje in mu ozavestiti **njegove in družbene probleme**, ki jih povzročata s svojim vedenjem, zlasti pa mu pojasniti posledice njegovega vedenja. Človek mora vedno sam začutiti vrednost in po-

sledice svojih odločitev, pri tem mu lahko le pomagamo.

Tudi pri obsojencu moramo stremeti zlasti za tem, da sam začuti vrednost in posledice svojih odločitev. Zato je treba obsojencu tako med prestajanjem kazni kot po prestani kazni natančno razložiti, kaj pomeni zanj udeležba v individualni ali skupinski terapiji ter pridobitev poklica ali poklicno usposabljanje, kaj pridobi, če sodeluje in kaj izgubi, če ne. Obsojenec se bo prostovoljno odločil za ponujeni tretman le, če bo spoznal, da mu prinaša koristi med prestajanjem kazni ali šele po odpustu. Za svojo odločitev potrebuje obsojenec ustrezno motivacijo. V življenju na prostosti, ko se ljudje lahko prostovoljno odločajo, kako se bodo vedli in ravnali, tudi obstajajo razlogi za njihove odločitve, bodisi, da so v njih samih ali pa v kaznovanih pritiskih izven njih, v okolju (formalno nadzorstvo s policijo, sodišči in zapori ali neformalno nadzorstvo z ljubeznijo, prijateljstvom, odnosí med ljudmi). Številne odločitve so za ljudi na prostosti zelo enostavne, in to iz želje, da bi ljudje ugajali drugim, da bi zadostili sprejetim obveznostim, da bi dobili željeni položaj ali pričakovano korist od takšnega ali drugačnega vedenja ali ravnanja. Vsak človek se mora nenehno odločati in bojevati sam s seboj, ljudje moramo v življenju marsikaj nepriljetnega storiti, marsikaj žrtvovati, se marsičemu odreči in marsikaj potrpeti, da ohranimo svojo vrednost, svojo samopodobo, dostojanstvo in družbeni položaj. Zato je nenehno odprto vprašanje, zakaj kazenski zavodi ne zahtevajo nekaj podobnega tudi od obsojencev že med prestajanjem kazni in po prestani kazni. Vprašanje je, kako programe tretmana napraviti za obsojence tako privlačne, da bodo sami prostovoljno želeli v njih sodelovati. Če so poštenje, delavnost, poklicna izobrazba itd. resnična družbena in osebna vrednota, zakaj ljudje ne marajo biti poštení, delavni, izobraženi? Kje je napaka? Ali so v zmoti penološki delavci, ki obsojencem ponujajo "prevzgojo", ali pa so v zmoti obsojenci, ki ne razumejo, da bi jim prevzgoja lahko koristila. Malo verjetno je, da bi bili vsi obsojenci toliko nerazumni, da bi zavračali nekaj, kar je izključno v njihovo korist, kar jim prinaša ugodje in zadovoljstvo. Verjetno prihaja do tega nesoglasja zaradi neizprosne resnice, da tudi družba sama, ki kaznuje in skuša prevzgajati, ni samo dobra in poštena, zato pa tudi ima toliko odklonskosti in prestopništva, kolikor ga zasluzí. Prestopniki so odraz družbe in družbenih razmer, to, kako z njimi ravnamo, pa je še odraz kulturne stopnje in civilizacije po-

samezne družbe. Vsaka družba najde opravičilo za kaznovanje prestopnikov. Ali pa kaznovanje dosega namene in cilje-to je bilo in je osnovno vprašanje. V družbi so posebni poklici, ki se ukvarjajo samo z vprašanji kaznovanja in preprečevanja prestopništva. Zlasti ti, pa tudi vsi tisti, ki se pri svojem delu srečujemo s prestopniki in obojenci, bi morali o teh vprašanih več in pogosteje razmišljati. Morda bo ob globljem razmišljanju o teh vprašanih koga pričela boleti glava. To pa niti ne bi bilo tako slabo znamenje.